

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસીક મુખપત્ર
Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૫
Year : 5

● ૨૨-નવેમ્બર-૨૦૨૦ ●
● 22-NOVEMBER-2020 ●

અંક : ૭
Issue : 7

આજીવન લવાજમ		સત્સંગ પ્રદીપ		
દેશમાં	રૂા. ૨૫૦-૦૦	વર્ષ : ૫	અનુક્રમણિકા	અંક : ૭
છૂટક નકલ	રૂા. ૫-૦૦	ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ
: કાર્યાલયનું સરનામું : ઈન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા, ‘ગુરૂકૃપા’, ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧.		૧. આજનો સુવિચાર		૩
		૨. નવા વર્ષના મંગળપ્રભાતે		૪
		- ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા		
		૩. શિવલાલભાઈનું દષ્ટાંત		૮
		- શ્રી નાથજીભાઈ શુક્લ		
		૪. પરમાત્માનો વિશ્વાસ-આશ્રય-નિષ્ઠા	૧૩	
		નિશ્ચયની દઢતા કરવા વિષે		
		- ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા		
		૫. સૃષ્ટિનું સર્જન વિસર્જન		૧૫
		- રમેશચન્દ્ર લા. પંડ્યા		

નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્સંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે વેબસાઇટ ‘www.satsangsalila.com’ ઉપર માસિક ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ દર મહિને અપલોડ થશે.
-તંત્રી.

જાહેર વિનંતી

“સત્સંગ પ્રદીપ” માં આજીવન લવાજમ, ભેટ,
 “શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ”
 ના નામે ડ્રાફ્ટ/ચેક તથા સરનામાં ફેરફાર અંગે નીચેના સરનામે મોકલવા વિનંતી.
પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ
 ૩૦૪, સીલ્વર સ્ક્વેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી,
 દિનેશભીલ રોડ, વડોદરા-૩૯૦૦૨૦.

“સત્સંગ પ્રદીપ”માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ના સરનામે મોકલવા વિનંતી.

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(ટ્રસ્ટ રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આદ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઇશ્વરલાલ લા. પંડ્યા

માનદ્ તંત્રી : ઇન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા

સં. ૨૦૭૭ કારતક ● કાર્યાલય : ઇન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા, 'ગુરુપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડ, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ ● નવેમ્બર - ૨૦૨૦ ● અંક : ૭

આજનો સુવિચાર

“.....જે ઘરમાં, જે કુટુંબમાં પરમાત્મા શ્રીહરિ શ્રી લક્ષ્મીનારાયણદેવ શ્રી નરનારાયણદેવનું સ્મરણ-ચિંતન થયા કરે છે ત્યાં જ સુખ-શાંતિ અને લક્ષ્મી નિવાસ કરીને રહે છે. પવિત્ર અને ભગવદીય માતાપિતાનું એ જ પરમ પવિત્ર કર્તવ્ય છે કે, પરમાત્મા પુત્ર-પુત્રી તરીકે જે જીવોનો સંબંધ જોડી આપે છે તેઓને પરમાત્મા સન્મુખ કરી દેવા, કે જેથી તેઓ પરમાત્માના સ્મરણપૂર્વક પરમાત્માની આજ્ઞા પ્રમાણે જીવન જીવી શકે અને સુખી થાય.....”

(“અમૃતવર્ષા-૨”માંથી)

વર્ષ : ૫ : અંક : ૭

૨૨-૧૧-૨૦૨૦

૩

નવેમ્બર-૨૦૨૦

સત્સંગ પ્રદીપ

નવા વર્ષના મંગલપ્રભાતે

ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત્ત માત્ર”માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

વિ. સં. ૨૦૩૦ ના મંગળ પ્રભાતે, ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ના સર્વ સભ્યોને તથા વાચકોને, સર્વેશ્વર શ્રીહરિના પરમ મંગળમય સ્મરણપૂર્વક સપ્રેમ જયશ્રીસ્વામિનારાયણ અને નૂતન વર્ષાભિનંદન પાઠવતાં, અત્યંત આનંદ થાય છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે શિક્ષાપત્રીના ૧૪૬મા શ્લોક અને ગ.પ્ર. પ્ર.ના ૩૮મા વચનામૃત દ્વારા જીવનસંજીવની સમા જે અમૂલ્ય આદેશો આપેલા છે તે આ શુભદિને અંતરની આંખ સામે મૂર્તિમંત ઉપસ્થિત થાય છે; એમાં જીવનમાં સુખ અને શાંતિ ભોગવીને મોક્ષ મેળવવા ઇચ્છતા મુમુક્ષુજનોને અંતર્મુખ બનીને જીવન જીવવાનો આદેશ આપવામાં આવેલો છે. શિક્ષાપત્રીના ૧૪૬મા શ્લોકમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે, ‘આશ્રિતે, પોતાને જેટલા દ્રવ્યની આવક હોય અને જેટલો ખર્ચ હોય તે બરાબર સંભારીને પોતે જાતે, રૂડા અક્ષરે તેનું નિત્યનામું લખવું જોઈએ.’ આ શ્લોક ગૃહસ્થ આશ્રિતોના વિશેષધર્મ વિભાગમાં દર્શાવેલો હોવાથી તે માત્ર ગૃહસ્થ આશ્રિતોને લાગુ થાય છે અને જગતમાં જેને દ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે તેના હિસાબ પૂરતો જ મર્યાદિત છે - એવું ઘણા માને છે. શબ્દાર્થ પ્રમાણે આ માન્યતા બરાબર કહેવાય. પણ સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષોનો અનુભવ બોલે છે કે, ‘જગતમાં સગપણ એકમાત્ર હરિવરનું જ સાચું છે, તેમ સાચું નાણું પણ જગતમાં એક માત્ર હરિવર જ છે.’ જો જગતમાં નશ્વર નાણાનો હિસાબ રોજેરોજ લખવો એ આવશ્યક અને હિતકર છે તો, હરિવરરૂપી સાચા નાણાનો હિસાબ તો પળે પળે લખવો અનિવાર્ય અને પરમ હિતકર લેખાવું જોઈએ. આ આદેશ ગૃહસ્થાશ્રમી આશ્રિતો ઉપરાંત બીજા આશ્રિતોને પણ

લાગુ થાય છે એવું માનવા માટે ઘણાં સમર્થક કારણો આપી શકાય તેમ છે. આ શ્લોકમાં ‘રૂડા અક્ષરે પોતે જાતે રોજ નામું લખવાનો’ આદેશ આપેલો છે. જગતમાં જેને દ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે તેનો હિસાબ તો એકના વતી બીજો પણ લખી શકે છે, પણ ખરચતાં કદી ખૂટે નહિ અને ચોર કદી લૂંટી ન શકે એવા આ સાચા નાણાનો હિસાબ તો માણસે જાતે જ લખવો પડે તેમ છે. હિસાબ રૂડા અક્ષરે લખવાનું કહેવામાં આવ્યું છે, તેનો અર્થ એ છે કે, તે સંપૂર્ણ અને સાચો હોવો જોઈએ, એની વિગતોની સાચી માહિતી માણસને પોતાને એકલાને હોય છે, એટલે તે એણે જાતે જ લખવો પડે તેમ છે. સાચું નાણું એટલે ઇષ્ટ ઉપાસ્યદેવ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની અચળ નિષ્ઠા અને સત્સંગ - સત્સંગ એટલે સત્ એવો પોતાનો આત્મા, સત્ એવા ગુરુ, સત્ એવા સંપ્રદાયના આચાર્ય અને ત્યાગીગૃહસ્થ સર્વ આશ્રિતો, સત્ એવો ધર્મ અને સત્ એવાં શાસ્ત્રો એમનો સંગ એ સત્સંગ કહેવાય - એ બે બાબતો. હિસાબ સાચો લખવો, એટલે કોઈ પણ પ્રકારનું અંતરકપટ રાખ્યા સિવાય જેવો છે તેવો યથાર્થ અને પૂરી વિગતે લખવો તે. આ બન્ને કાર્ય, માણસે પોતે જાતે જ કરવું પડે તેમ છે; અર્થાત્, રહસ્યાર્થની દૃષ્ટિએ શિક્ષાપત્રીના ૧૪૬મા શ્લોકનો આદેશ આશ્રિતમાત્રને-મુમુક્ષુમાત્રને લાગુ થાય છે. આ શુભ દિને, સૌ કોઈએ અંતર્મુખ બનીને વિચાર કરવો ઘટે છે કે, ઇષ્ટ ઉપાસ્ય ભગવત્સ્વરૂપની નિષ્ઠા, પ્રતિદિન બળવત્તર અને પરિપક્વ થતી જાય છે કે તેમાં અસ્થિરતા આવતી જાય છે?

અને સત્સંગમાં પ્રીતિનાં મૂળ આત્મામાં ઊંડા ઊતરતા જાય છે એટલે કે, એ પ્રીતિ પ્રતિદિન આત્મભાવયુક્ત વધતી જાય છે કે દેહભાવયુક્ત બની ઘટતી જાય છે ? જો અંતરતપાસમાં આ બન્ને બાબતો મંદ થયેલી કે થતી જણાય તો તેને ઉન્નત બનાવવા માટે વહેલી તકે અસરકારક પગલાં ભક્તજનોએ લેવાં જોઈએ.

આ શુભદિને ગ.પ્ર.પ્ર. ૩૮મા વચનામૃતમાં કહેલી બે અતિ મહત્વની બાબતોની પણ અંતર્મુખ બનીને તપાસ કરવી જોઈએ : પહેલી બાબત છે વાસના. તિલપુષ્પ જેમ તેલથી વસાયેલું હોય છે તેમ જીવ વાસનાથી વસાયેલો છે. આમલીના ચિયૂકાને, એની છાલ (છોડું) એવું વજ્રસાર વળગેલી હોય છે કે તીક્ષ્ણ હથિયાર વડે ચિયૂકાના બે કડકા કરવામાં આવે તોપણ તે તેનાથી છૂટી પડતી નથી, તેમ જીવને વજ્રસાર વળગેલી વાસના, કાળના ગમે તેવા પ્રહારો થાય તોપણ જીવથી છૂટી પડતી નથી. કરોળીઓ પોતાની લાળ ફેલાવીને જાળ રચે છે અને પછી તેમાં જ ફસાઈને અટવાતો ફરે છે, તેમ જીવ પણ પોતે પેદા કરેલી વાસનાની જાળમાં અટવાતો ફરે છે. આ વાસના જ જીવ માટે જન્મ-મરણરૂપી સંસૃતિનું કારણ છે; ભગવાનથી જીવને જુદો પાડનાર તત્ત્વ જો કોઈ હોય તો તે વાસના જ છે. જગતની વાસના ઘટાડીને નિર્મુળ કરવી અને ભગવાનના સ્વરૂપને ઓળખવા અને પામવારૂપી વાસના વધારવી અને વજ્રસાર દઢ કરવી - એ જ સત્સંગ કરવાનો હેતુ છે. ગત વર્ષ દરમિયાન કઈ જાતની વાસના વધી છે - જગતની કે ભગવાનની ? એનો આ શુભદિને શાંત ચિત્તે વિચાર કરવો જોઈએ; અને જગતની વાસના ઘટે અને નિર્મુળ થાય અને એકમાત્ર ભગવાનની જ વાસના વધે અને પર્વતપ્રાય સુદૃઢ થાય એવાં પગલાં તત્કાળ ભરવાં જોઈએ.

આ વચનામૃતમાં બીજી જે મહત્વની વાત

જણાવેલી છે, તે છે મનની પ્રવૃત્તિની નિરંતર તપાસ. સત્શાસ્ત્રોમાં મનને જીવના મિત્ર તરીકે ઓળખાવવામાં આવેલું છે; પણ કોઈ પણ સંજોગોમાં અને કોઈ પણ સ્થિતિમાં જેનો વિશ્વાસ ન કરી શકાય એવો એ મિત્ર છે; તેથી જ શાસ્ત્રોમાં તેનો વિશ્વાસ ન કરવાનું ભારપૂર્વક કહેવામાં આવેલું છે. મન સ્વભાવે સંયત્ન અને અસ્થિર છે, એટલે એને મર્ફટની ઉપમા આપેલી છે; સારીનરસી પણ પ્રવૃત્તિ કરવી એ જ એનો સ્વભાવ છે. મનનાં આ લક્ષણો જાણી-સમજીને, મન કયા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરે છે - એ જગતના વિષયોના સંકલ્પો કરે છે કે ભગવાન અને સત્સંગના સંકલ્પો કરે છે, તેની આ શુભદિને પ્રતિક્ષણે સમજી માણસે તપાસ કરવી ઘટે છે. ગમે તેવો તંદુરસ્ત માણસ હોય, ગમે તેવો ધર્મિષ્ઠ હોય, પણ તેને શુભાશુભ સંકલ્પોરૂપી મંદવાડ વળગેલો જ હોય છે. આ શુભદિને, સંકલ્પોના મંદવાડનો વેગ વધ્યો છે કે ઘટ્યો છે ? તેની વિવેકી જનોએ અવશ્ય અંતરતપાસ કરવી ઘટે છે. હરાયું ઢોર ગમે ત્યાં રખડે છે, ગમે તે ખાય છે પીએ છે, અને ગમે ત્યાં રાતવાસો કરે છે; વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય તથા મુક્ત આચારવિચાર અને આહારવિહારના નામે, માણસ પણ આજે ગમે ત્યાં રખડે છે, ગમે તે ખાય છે, પીએ છે, અને ગમે ત્યાં રહે છે; મન, બુદ્ધિની મદદથી તેની આ પ્રકારની આત્મઘાતક પ્રવૃત્તિઓને સાથ અને પ્રોત્સાહન આપે છે. આ શુભ દિને મોક્ષાર્થી માણસે અંતર્મુખ બનીને વિચાર કરવો ઘટે છે કે, પોતે ઇષ્ટ ઉપાસ્ય ભગવાનના સ્વરૂપરૂપી ખીલો યા માળામાં જ રહે છે, ફરે છે અને વિરામ કરે છે, કે જગતમાં જે ખરેખર કોઈનેય વિરામ કે વિશ્રાંતિ આપતાં નથી, પણ ઊંઘ હરામ કરે છે અને અંતરમાં અજંપો અને અશાંતિ વધારે છે એવાં સ્થાનોમાં હરે છે, ફરે છે અને વિરામ કરે છે ? જો પોતે હરાયું ઢોર બન્યો હોય, કે બને તેવી જ પ્રવૃત્તિએ કરતો હોય તો તેમાંથી પાછા વળી

જોઈને ભગવત્સ્વરૂપરૂપી નિર્ભય આશ્રયસ્થાનમાં જ વસવાનો - વસી શકાય એવી લાયકાત મેળવવાનો પ્રયત્ન તત્કાળ કરવો જોઈએ. એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, સારાનરસા, સવિશેષ તો નરસા વિષયોનું ગ્રહણ કરવું એ જ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ હોય છે. એ કાર્યમાં મન, જ્ઞાનેન્દ્રિયોનું આગેવાન અને માર્ગદર્શક હોય છે. આ શુભદિને મોક્ષાર્થી ભક્તજને અંતર્મુખ બનીને તપાસ કરવી ઘટે છે કે મન સહ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, જે વિષયો સંસૃતિજનક છે તેનું જ ગ્રહણ કરે છે, યા જે કલ્યાણ કરે છે તેવા વિષયોનું ગ્રહણ કરે છે ? જો એ જૂથ, સંસૃતિજનક વિષયોનું ગ્રહણ કરતું જણાય તો, તેમને તરત જ અટકાવી દઈને એક માત્ર ભગવાન સંબંધી વિષયોનું જ ગ્રહણ કરે, એવી કાળજી સખતાઈપૂર્વક રાખવી જોઈએ. પ્રવૃત્તિ કરવી, સંકલ્પો કરવા એ જ મનનો સ્વભાવ છે, વિષયો ગ્રહણ કરવા એ જ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોનો સ્વભાવ છે; પણ અંતે દુઃખ થાય અને સંસૃતિ મળે એવી પ્રવૃત્તિ યા સંકલ્પો કરવા અને એવા જ વિષયો ગ્રહણ કરવાને બદલે ભગવાન કે જે નિત્ય નિર્ગુણ અને સુખકર છે એમના સંબંધી જ પ્રવૃત્તિ અને સંકલ્પો કરવા અને એમના સંબંધી જ વિષયો ગ્રહણ કરવાની ટેવ પાડવાનો આ શુભદિને સૌ કોઈએ નિર્વિકલ્પ નિશ્ચય કરવો જોઈએ.

ભગવાને માણસને બુદ્ધિ આપી છે તે યોગ્ય અને અયોગ્ય હિતકર અને અહિતકર બાબતોનો વિવેકપૂર્વક નિર્ણય કરીને, યોગ્ય અને હિતકર વસ્તુનું જ ગ્રહણ કરવામાં આવે તે માટે જ આપેલી છે. આંખ આપેલી છે તે જોઈ-વિચારીને જીવનમાં પગલાં ભરવા માટે આપેલી છે; જે આંખ બંધ રાખીને ફરે છે, યા ઉઘાડી રાખીને પણ મનને અન્યત્ર રખડતું રાખીને ફરે છે તે વહેલોમોડો પણ જીવલેણ અકસ્માતમાં અવશ્ય સપડાય છે. તેથી

જ એક સાદા જણાતા નીતિસૂત્રમાં ‘**દ્રષ્ટિપૂતં ન્યસેત પાદમ્ ૧**’ - જોઈવિચારીને પગલું ભરવાનું કહેવામાં આવેલું છે. માણસ પગે ચાલીને યા વાહનમાં જતો હોય ત્યારે એણે આગળપાછળ અને બાજુમાં કંઈ નુકસાન કરે એવી વસ્તુ ન હોય એની ખાતરી કરવા માટે જોઈને ચાલવું જોઈએ; જો એ પ્રમાણે જોઈવિચારીને પગલાં ભરે છે તો, નિર્ધારિત સ્થળે એ નિર્વિઘ્ને સુખરૂપ પહોંચી જાય છે; તેમ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે જગતના ધૂળિયા અને કાદવિયા માર્ગ ઉપર નીકળેલા માણસે હમેશાં સિંહાવલોકન કરતા રહેવું જોઈએ - હમેશાં અંતરતપાસ કરતા રહેવું જોઈએ કે મોક્ષ એટલે પરમાત્માના સ્વરૂપને ઓળખવું અને પામવું એ રૂપી ધ્યેય અને નિશાન ચૂકી જઈને, ઊંડા પાણીમાં ઉતરીને, અનર્થ કરે એવી કોઈ વસ્તુ તરફ તો એ જઈ રહ્યો નથી ને ? ભગવત્સ્વરૂપને ઓળખવા અને પામવા માટે સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષોએ જે ધોરીમાર્ગ આંકી આપેલો છે એ માર્ગ ઉપર જરા પણ આડોઅવળો ખસ્યા સિવાય પોતે ચાલી રહ્યો છે કે કેમ ? એની તપાસ અને વિચાર એણે ડાલેપગલે કરવી જોઈએ. એન્જિન ગમે તેટલું સારું હોય, ડબ્બા ગમે તેટલા સુંદર અને સગવડભર્યા હોય પણ જો તે પાટા ઉપરથી ઊતરી ગયા હોય તો તેમને તો નુકસાન થાય છે જ, પણ એમનો આશ્રય કરીને જે અંદર બેઠા હોય તેમના પણ પ્રાણ જોખમમાં આવી પડે છે; તેમ, શરીર ગમે તેટલું સ્વસ્થ હોય, જ્ઞાન ગમે તેટલું ઉચ્ચ હોય, ભક્તિ ગમે તેટલી ઉત્કૃષ્ટ હોય, વૈરાગ્ય ગમે તેવો તીવ્ર હોય, પણ જો ભગવત્સ્વરૂપના નિશ્ચયરૂપી પાટા ઉપરથી અને ભગવાને આંકી આપેલા માર્ગરૂપી પાટા ઉપરથી માણસ જરા સરખોય ચલિત થાય તો તેની દશા ભવાટવીરૂપી ગીચ જંગલમાં ભૂલા પડેલા પ્રાણી જેવી થાય છે. આ શુભ દિને, તેથી ભગવાને આંકી આપેલા પાટા ઉપર ચાલી રહ્યો છે કે કોઈ મનઃકલ્પિત માર્ગ ઉપર ચાલી રહ્યો છે ? જો પોતે કોઈ મનઃકલ્પિત માર્ગ ઉપર

ચાલી રહ્યો છે એમ જણાય તો એ માર્ગથી તત્કાળ પાછા વળવાનો અને સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષોએ જે માર્ગ-પાટાને પ્રમાણિત કરેલો છે તે માર્ગ-પાટા ઉપર આવી જવાનો પાકો નિર્ધાર કરવો જોઈએ.

અને જે છેલ્લી પણ અતિ મહત્વની વાત જીવનમાં ઉતારવાનો આ શુભદિને પાકો નિશ્ચય કરવો જોઈએ તે એ છે કે, અંગત હિતને બદલે, સંપ્રદાયસમસ્ત-સંપ્રદાય શબ્દમાં દેવ, મંદિર, આશ્રિતો એટલે આચાર્ય, ત્યાગી, ગૃહસ્થ અને સધવાવિધવા સ્ત્રીઓ-સર્વ આશ્રિતો, શાસ્ત્ર અને ધર્મપ્રણાલિકાનો સમાવેશ થાય છે - એ સમસ્તનું હિત સચવાય એવી જ પ્રવૃત્તિ કરવાનો આજે નિર્ધાર કરવો જોઈએ. ‘મારાતારા હિતની ભાવના’ને બદલે ‘આપણા હિતની ભાવના’ જ સંપ્રદાયમાં સર્વોપરી વર્તવી જોઈએ. એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, જેમ રાજકારણ અને સમાજમાં વ્યક્તિ શ્રેષ્ઠ નથી, પણ રાષ્ટ્ર શ્રેષ્ઠ છે - સમાજ શ્રેષ્ઠ છે તેમ સંપ્રદાયમાં પણ વ્યક્તિ શ્રેષ્ઠ નથી, પણ સંપ્રદાય શ્રેષ્ઠ છે. વૈદિક મંત્રદ્રષ્ટા ઋષિમુનિઓએ ગાયું છે કે, ‘સહનૌ ભુન્ક્તૌ ॥ સહનાવવતુ । સહવીર્યં કરવાવહૈ ॥’ -આપણે ભેગા મળીને ભોજન લઈએ; આપણે ભેગા મળીને એકમેકનું રક્ષણ કરીએ અને આપણે ભેગા મળીને જીવનકર્મ કરીએ-એ ભાવના સંપ્રદાયના આશ્રિતોમાં

અવશ્ય પ્રવર્તવી જોઈએ. નાનામોટા સર્વ આશ્રિતોએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે છે કે, મોક્ષ એ વ્યક્તિગત સિદ્ધિ જરૂર છે, પણ સંપ્રદાયની દૃષ્ટિએ તે સામૂહિક સિદ્ધિ પણ ગણાય છે. શાસ્ત્રો, ઇતિહાસ અને પુરાણોમાં ભક્તજનોએ ભગવાન પાસે જાતજાતની માગણીઓ કર્યાના અનેક દાખલા નોંધાયેલા છે; પણ જેમાં ભગવાને ભક્તજનો પાસે માગણી કરી હોય એવો કોઈ દાખલો નોંધાયેલો જણાતો નથી. આ સંપ્રદાયની અનેક વિશિષ્ટતાઓમાં એક વિશિષ્ટતા એ છે કે, અત્રે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે ભક્તજનો પાસે જાહેર સભામાં માગણી કરેલી છે : એમણે માગ્યું છે કે ‘આશ્રિતોએ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોનો આહાર શુદ્ધ રાખીને અને ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની નિષ્ઠા સર્વોત્તમ, સર્વોપરી અને નિર્વિકલ્પ બનાવીને અને સત્સંગ સમસ્ત સાથે ઐક્ય સાધીને અમારો દાખડો-અનેક જીવોના આત્મિક કલ્યાણ માટે અમે જે પરિશ્રમ, કોઈ પણ પ્રકારના અંગત હેતુ સિવાય કરેલો છે તે દાખડો - સફળ કરવો ઘટે છે.’ ભગવાનનો આ દાખડો આપણે સફળ કર્યો છે કે વિક્ષણ બનાવ્યો છે, તેની આશ્રિતમાત્રે આજના શુભદિને અંતર્મુખ બનીને તપાસ કરવી જોઈએ.

નવા વર્ષના મંગળ પ્રભાતે સર્વેશ્વર શ્રીહરિ સર્વને ઉપર જણાવેલા જીવનકાર્ય માટે આવશ્યક બુદ્ધિ અને શક્તિ અર્પે એ જ અભ્યર્થના.

“.....કર્મ જ્ઞાનયુક્ત કરવાં જોઈએ; એટલે, કર્મ કરતી વખતે વિચાર કરવો જોઈએ કે, તે કરવાથી ભગવાન કેટલા પ્રસન્ન અને કેટલા અપ્રસન્ન થશે. મંદિરમાં દર્શન કરવા જઈએ છીએ તે કર્મ, ભગવાનની પ્રસન્નતા મેળવવા માટે કરવામાં આવે છે; પણ તે કરતાં, જો સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ થતો હોય તો તેથી ભગવાન કુરાજી થાય છે....”

શિવલાલભાઈનું દષ્ટાંત

શ્રી નાથજીભાઈ શુક્લ

નોંધ : આ લેખ 'સત્સંગ સુધા' પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવ્યો છે.

પ્રેમચંદભાઈ બહુ જ સારા સત્સંગી, તેમને ગુરુજી ઉપર બહુ જ પ્રેમ અને જેમ કહે તેમ જ વર્તે. એક વખતે તે પૂજા કરવા બેઠેલા. તે વખતે માનસીપૂજા કરવાને વખતે કોઈ નોકર સાથે વહેવારની વાત કરતા તેમને જોયા. એ ઉપરથી ગુરુજીએ આદેશ કર્યો કે આમ ન થવું જોઈએ. તે વાત ઉપર બોટાદના ભગા દોશી જે લક્ષાધિપતિ હતા તેમના દીકરા શિવલાલભાઈનું દષ્ટાંત આપ્યું. શિવલાલભાઈ ખૂબ જ જ્ઞાની. એક વખત તેમને ત્યાં કંઈ નાત જમાડવાનો પ્રસંગ. પોતે લાપસી કરાવતા હતા. તે વખતે ધીનો ગાડવો નમી જવાથી તેમાથી ત્રણેક મણ ઘી ઢળી ગયું. તે વખતે ડબ્બામાં ત્રણ મણ ઘી ભરાતું હતું. ભગા દોશીએ તેમને કહ્યું કે સામે ઘી ઢબ્યું તે તમે જોયું નહિ અને ઘી ઢળવા દીધું. જવાબ આપ્યો કે તમે આજે જેમને જમાડવાનો છો તેમને ઘી પીરસશો તેથી આમ ધૂળમાં જ રેડવાનું છે ને ? કારણ કે નાત જમશે એમાં કિયો ભગવાનનો ભક્ત કે સત્સંગી જમવાનો છે ? - આવી તેમની ભગવાનમય વૃત્તિ. તે જ્યારે માનસીપૂજા કરતા તે વખતે મંદિરમાંથી એક સાધુ સામા આવીને બેસતા હતા. એક દિવસ તેમણે માનસી કરતાં કોઈ જોડે વહેવારની વાત કરી અને ફરી માનસીપૂજા કરવા માંડી. પેલા સાધુ તો ત્યાંથી ઊઠીને ચાલતા થયા. પછી તેમણે સાધુને પૂછ્યું કે કેમ જતા રહેલા. ત્યારે તેમણે કહેલું કે જ્યારે તમે રોજ માનસી કરતા ત્યારે ભગવાન દિવ્યરૂપે સાક્ષાત પધારતા અને પૂજા પૂરી કરી રહેતા ત્યારે ઊઠી જતા. અને તેથી હું પણ સાથે આવતો. આજે તમે કોઈક જોડે વાત કરી એટલે એ તરત જ જતા રહ્યા એટલે હું પણ તરત જતો રહ્યો. હું તમારે

માટે નહોતો આવતો, પણ ભગવાન માટે આવતો હતો-માટે જ્યારે માનસીપૂજા કરતા હોઈએ અથવા સેવામાં હોઈએ ત્યારે કોઈ સાથેય વાતચીત કરવી નહિ તેમ જ વહેવારમાં મન રાખવું નહિ. પ્રેમચંદભાઈને આ વાત કરી ત્યારથી તેઓ પણ યથાર્થ સેવાપૂજા કરતા.

આવી રીતે જ્યારે પ્રકૃતિ મરોડે ત્યારે સુખ અને શાંતિ આવે પણ પ્રકૃતિ સ્વભાવ ઓળખવા જોઈએ. ગઢડા. અંત્ય.-૨૦માં દીનાનાથ ભટ્ટે પ્રશ્ન પૂછ્યો કે હે મહારાજ સ્વભાવ તે વસ્તુ ગત્યે શું હશે ? શ્રીજી મહારાજ બોલ્યા જે જીવ જે પૂર્વજન્મને વિશે કર્મ કર્યા છે તે કર્મ પરિપક્વ અવસ્થાને પામીને જીવ ભેળા એકરસ થઈ ગયા છે. જેમ લોઢાને વિશે અગ્નિપ્રવેશ થઈ જાય. તેમ પરિપક્વપણાને પામીને જીવ સાથે મળી રહ્યા એવાં જે કર્મ તેને જ સ્વભાવ કહીએ અને તેને જ વાસના તથા પ્રકૃતિ કહીએ.

જ્યાં સુધી માણસના સ્વભાવ પ્રમાણે બીજા કામ કરે ત્યાં સુધી તેને સારું લાગે પણ જ્યાં સ્વભાવથી વિરુદ્ધ વર્તન થાય કે ભભૂકી ઊઠે. એ એમ ઇચ્છે કે ભગવાન પણ તેમના સ્વભાવનું ખંડન ના કરે તો સારું - જીવ માયામાં બંધાયો હોય અને ભગવાન માયાથી છોડાવે તો સત્સંગ હોય તેય મૂકી દે. આવી જીવની અવળાઈ છે. બાકી મહારાજે તો (ગઢડા. મધ્ય. ૪૫માં) કહ્યું છે કે તમે ભગવાનના ભક્ત છો. તેના હૃદયમાં કોઈ જાતની વાસના તથા કોઈ જાતનો અયોગ્ય સ્વભાવ રહેવા દેવો નથી. અને માયાના ત્રણ ગુણ - દસ ઇન્દ્રિયોના દેવતા એમાંથી કોઈનો સંગ રહેવા દેવો નથી અને સર્વ માયિક ઉપાધિઓથી રહિત સત્તા માત્ર એવો જે આત્મા

તે રૂપે થઇને ભગવાનની ભક્તિ કરો, એવા સર્વને કરવા છે. પણ કોઇ જાતનો માયાનો ગુણ રહેવા દેવો નથી. જે જે મારા કહેવાયા છે તેમાં મારે એક તલ માત્ર કસર રહેવા દેવી નથી. માટે તમે પણ સુધા સાવધાન રહેજો. જો જરાય ગાફેલાઇ રાખશો તો તમારો પગ ટકશે નહિ. ભગવાનના તો આવા સંકલ્પ છે. હવે જે કરવાનું છે તે આપણે કરવાનું છે. આવું સમજીએ છીએ તોય સ્વભાવને મરોડે તો આપણને તરત જ વાકું પડે છે. ભગવાન બહુ દયાળુ છે એટલે તે જાણે છે કે આ જીવ જેમાં બંધાય ગયો છે તેમાંથી તેને છોડાવવો, પણ જ્યારે તેમ કરે ત્યારે તરત જ તેને ધોખો થઇ જાય છે. આ કેવળ અજ્ઞાનતા છે. એક આબકારી ઇન્સ્પેક્ટર હતા. તે બહુ સારા સત્સંગી, પણ તેમનો છોકરો મરી ગયો એટલે સત્સંગનો તથા મહારાજનો દોષ કાઢીને વિમુખ થઇ ગયા. આવી જીવની અવળાઇ. પ્રભુ તો દયાને લીધે જીવને માયામાંથી માખણમાંથી મુવાળો કાઢે તેવી રીતે કાઢી લે છે. તે તો ભક્ત વત્સલ છે. ગાયને પોતાના વાછરડા પર એટલો બધો પ્રેમ હોય છે કે જેવો તેનો જન્મ થાય કે તેને ચોંટેલી ઓર પોતાની જીભ વડે ચાટીને સાફ કરે છે. આંખમાં કણું પડ્યું હોય તો જીભથી કાઢી લેવાય તો આંખને કાંઇ ઇજા થાય નહિ. તેમ ગાય વાછરડાને પોતાની જીભથી ચોખ્ખું કરે છે. આવી રીતે ભગવાન ભક્તવત્સલ હોવાથી પોતાના ભક્તોને દોષરહિત કરે છે. પણ જીવને તો એવું છે કે તે એમ ઇચ્છે કે મારે મારું જેમ છે તેમ રહેવા દે અને ભગવાન મારું સારું કરે. એ દોષ પોતાના સ્વભાવનો છે. સ્વભાવ કહો કે પ્રકૃતિ તો મોટા મોટાને નડી છે તેના દાખલા આ પ્રમાણે છે.

(૧) ભીષ્મ જાણતા હતા કે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન છે અને પાંડવો તેના ભક્ત છે. છતાં તે કૌરવ પક્ષમાં રહીને પાંડવો સામા લડ્યા. અને એક વખત તો એવા આવેશમાં આવી ગયા કે જો શ્રીકૃષ્ણ વચ્ચે ના પડ્યા હોત તો અર્જુનનું મૃત્યુ થાત.

તે દિવસે શ્રીકૃષ્ણે પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભક્તને માટે ત્યાગ કરી શસ્ત્ર ઝાલ્યા. એટલે ભીષ્મે શસ્ત્ર મૂકી દીધા અને કહ્યું કે ભગવાન હવે બસ મારે તમારી પ્રતિજ્ઞા મુકાવવી હતી. તે થઇ ગયું. આટલી એ જીવની અવળાઇ.

(૨) મહાભારતની લડાઇ વખતે એક પ્રસંગ એવો બન્યો કે અર્જુનનો લડાઇમાં નાશ થવાનો હતો. તે વખતે શ્રીકૃષ્ણે યુક્તિ વાપરીને ગટોરગચ્છને આગળ ધર્યો, એટલે અર્જુન બચી ગયો અને ગટોરગચ્છ માર્યો ગયો. પણ તે ઉપરથી ધર્મરાજાએ બહુ શોક કર્યો. ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે ગટોરગચ્છ બહુ અધર્મી હતો. તે અધર્મ કરતો બચ્યો અને અર્જુન ઊગરી ગયો. પણ યુધિષ્ઠિરને થયું કે અધર્મી અધર્મી પણ જીવતો હોત તો સારું-માણસ એમ સમજે છે કે મારી દુઃખવાળી સ્થિતિ છે પણ તે મારી એવી ને એવી રહે તો સારું-પણ ભગવાન તેમાંથી મુક્ત કરે તે પોતાના સ્વભાવને વશ થઇ ખમાય નહિ.

(૩) શ્રીજી મહારાજના વખતમાં બાપુભાઈ કરીને નાગર બ્રાહ્મણ હતા, શ્રીજી મહારાજના ખર્ચખૂટણનો હિસાબ મયારામ ભટ્ટ રાખતા. ડભાણમાં યજ્ઞ કર્યો ત્યારે ભટ્ટ આવેલા નહિ. તેથી હિસાબનું કામ બાપુભાઈને સોંપ્યું. યજ્ઞ પૂરો થયો ત્યારે બાપુભાઈએ બદદાનતથી કહ્યું કે બે હજારની ખોટ આવી તે મેં મારી પાસેથી પૂરી કરી છે. માટે મહારાજ મને તે રૂપિયા આપજો. મહારાજ તેનું કાળું હૃદય કળી ગયા. તેમ સુરા ખાયરે પણ તેવું જાણ્યું. કારણ કે તે યજ્ઞમાં ઘણી ભેટ આવી હતી. મહારાજે કહ્યું કે બહુ સારું-સારંગપુર આવજો. સારંગપુરમાં બધા ભેગા થયા. મહારાજે સુરા ખાયરને કહ્યું કે રૂપિયા બે હજાર બાપુભાઈને આનાકાની કર્યાવિના આપી દો. સુરા ખાયરે યુક્તિ કરી. સભા ભરાઇ તે વખતે બાપુભાઈને તેમના ખોટા કર્મનું ફળ તેમને ચખાડવું હતું, ભગવાનના દેખતાં સુરા ખાયરને બાપુભાઈએ પુછ્યું કે, ‘દ્રોણાચાર્ય મોટા કે ભીષ્મપિતા ?’ બાપુભાઈએ કહ્યું કે, ‘દ્રોણાચાર્ય શ્રેષ્ઠ.’ સુરા ખાયરે ભીષ્મને શ્રેષ્ઠકહ્યા. બાપુભાઈ રીસ કરીને બોલ્યા કે, ‘ક્ષત્રિય તો બ્રાહ્મણના શિષ્ય. વિપ્ર તો જ્ઞાનવૈરાગ્યવાન હોય અને ક્ષત્રિયને

રાજ્યનું અભિમાન હોય.’ સુરા ખાયરે કહ્યું કે, ‘આજે બેઉનું પારખું લઇએ. તમે બ્રાહ્મણ છો અને હું ક્ષત્રિય છું. બેમાંથી માયામાં કોણ બંધાયેલું છે તે જોઇએ. હું રાજ ત્યાગીને સાધુ થાઉં અને તમે ધર્મ ત્યાગીને સંન્યાસી થાઓ.’ બાપુ કહે કે, ‘મારાથી થવાશે અને તમારાથી રાજ્ય નહિ છૂટે.’ સુરાએ કહ્યું કે, ‘હવે બોલ્યા તે પાળો. હું તો હમણાં જ સાધુ થઇશ.’ બાપુએ કહ્યું કે, ‘ત્યારે હું પણ હમણાં જ સંન્યાસી થઇ જઉં છું.’ મહારાજે કહ્યું કે, ‘તમારા પત્નીની રજા લઇ આવો.’ રજા લઇ આવ્યા. મહારાજે દેવાનંદ સંન્યાસીને બોલાવી સંન્યાસી દીક્ષા અપાવી અને પરધેરથી, ભીક્ષા મંગાવી. પછી સુરો ખાયર કહે છે, ‘ધન્ય છે બાપુભાઈ તમે જે કર્યું તે મારાથી ના થાય.’ આ સાંભળીને બાપુભાઈએ જાણ્યું કે મને તો ઈચ્છો એટલે પોક મૂકીને રડવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે દસકોઈના દાળ અને ભાત હવે હું કયે કાળે દેખીશ. ભગવાને તેને ધીરજ આપી. અને કહ્યું કે જેતલપુર જઈને રહો ત્યાં તમારાં પત્ની રાંધે તે તમે જમજો, આમ કરીને બાપુભાઈને સંન્યાસ આપ્યો અને પાપમાંથી મુક્ત કર્યા. આ વાતનો વિસ્તાર હરિલીલામૃત કળશ-૭ વિશ્રામ-૧૨માં વિસ્તારે છે. ભક્ત ચિંતામણિમાં તો બે લીટીએ સંક્ષેપમાં લખેલ છે. ભક્ત ચિંતામણિ સૂત્ર રૂપે છે અને હરિલીલામૃત તેના ભાષ્યરૂપે છે. આ દાખલા ઉપરથી સમજવાનું છે કે ભગવાન જે કરે છે તે સુખરૂપ હોય છે.

વૈદ્ય કડવાં ઓસડ પાય,
પણ તેથી મહારોગ જાય.
દાસને દીસે બંધનકારી,
તો તે તરત તજાવે મોરારી.

(૪) માંગરોળના ગોરધનભાઈ બહુ સમાધિનિષ્ઠ હતા. તેમનાં બહેન રામાનંદ સ્વામીના અનન્ય શિષ્યા હતાં. મહારાજ માંગરોળ પધાર્યા ત્યારે ગોરધનભાઈએ મહારાજને પૂછ્યું કે મારાં બહેનની શી ગતિ થઇ હશે તે સમજાતી નથી.

મહારાજે કહ્યું કે તે રૌરવ નરકમાં પડ્યા છે. ગોરધનભાઈને આશ્ચર્ય લાગ્યું ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે રામાનંદ સ્વામીએ એક વખતે તેમની સોનાની પાટ તમારાં બહેનને ત્યાં થાપણમાં મૂકેલી હતી. તે સ્વામીએ માંગી ત્યારે તેનો ઇન્કાર કર્યો. અને વાકું બોલીને પાટ પોતે રાખી, તે પાપે તે નરકમાં પડ્યા છે. પછી મહારાજે દયા કરીને બાઈને નરકમાંથી મુક્ત કર્યા. આમ અનન્ય ભક્તિ હોય, ધર્મમાં નિષ્ઠા હોય પણ પોતાના સ્વભાવ ગમે તે વખતે જીવનું બગાડી નાખે છે. માટે સ્વભાવને ટાળવા.

(૫) ઉમરેઠમાં એક નારણજી મહેતા હતા. દુકાળમાં એક વખતે મહાબ્રહ્મનિષ્ઠ બ્રહ્મચારીઓનું મંડળ આવ્યું. રોજ સારી સારી રસોઈઓ લોકો આપે અને લાભ લે. આ નારણજી કંઈ લાવે નહીં અને બકવાદ કર્યા કરે કે સાધુઓને આ વખતમાં આ શું કરવા જોઈએ. સત્સંગી સારો-કથાવાર્તા-સમાગમ વિના ચાલે નહિ-બધાને પગે લાગે. પણ મંદિરમાં આ બધું તેનું દીકું જાય નહિ. એક વખત ત્યાગીઓએ તેના ઉપર દયા કરવા વાતમાં કહ્યું કે મહેતા બધાની રસોઈ આવી પણ તમારી ન આવી; ત્યારે મહેતા કહે કે મઠ અને રોટલાની રસોઈ કરો તો આપું. તે જીવનું રૂડું કરવું હતું. તેથી તો તે પણ એનું લીધું. આવી જીવની અવળાઈ. વરનારનું વરે અને વચ્ચે ઠાલો બળી મરે. તેનો સ્વભાવ સત્સંગનું સુખ ના આવવા દે.

(૬) તેવા જ ભાલેજમાં વિશ્વનાથ કરીને બ્રાહ્મણ હરિભક્ત હતા. બહુ જ સારા સત્સંગી પણ મંદિરમાં સત્સંગીઓ તથા ત્યાગીઓ ઉપર જરા જરા વાતમાં ક્રોધ કરી પોતાના જીવનું બગાડે. આ પણ એક સ્વભાવ.

(૭) ઉમરેઠ એક જેશંકરભટ્ટ હતા. તે પણ તેવા જ. મંગુભાઈને કહે કે તમારે ત્યાં જન્મ લેવા જેવો છે. ઇશ્વરભાઈને કહે કે તમે તો શુક સ્વામી જેવા છો. પણ વાત વાતમાં ધોખો કરે. તેમને કોઈ કામમાં ભેળવવાના નહિ એમ અમે નિર્ણય કરેલો. એક દિવસ વડતાલમાં તેમનું નહાવાનું પોતિયું અને તેને છેડે બાંધેલા

બે રૂપિયા ગુમ થયા. મહા ઉત્પાત કર્યો. ઝીણવટથી દરેકને પૂછી જોયું. સાંજના પાંચ વાગતા સુધી જમ્યા નહિ. છેવટે રઘુવીરચરણદાસજી પુરાણી પાસે કહેવરાવ્યું ત્યારે ક્રોધ શાંત થયો.

(૮) એક બહુ જ ભગવતપરાયણ બ્રાહ્મણ હતા. તેમને ભારે મંદવાડ થયો અને બહુ દુઃખ થાય. મહારાજના માનેલા અને એકાંતિક ભક્ત. કેમે કરી તેમને શાંતિ વળે નહિ. ગોપાળાનંદ સ્વામીને દર્શન દેવા બોલાવ્યા. પોતે સમાધિ કરીને જોયું ત્યારે જાણ્યું કે ભગવાનના વચનમાં તેમને સંશય થયો હતો. તે વિષે તેમને પૂછ્યું કે એવું કંઈ બનેલું ? તેમણે પ્રથમ તો કહ્યું ‘ના’. પછીથી વિચારી જોતાં જણાયું કે એક વખત મહારાજ સાથે તે ફરતા હતા. સારંગપુરથી ગઢડા જતાં એક ફૂવો આવે છે. જેના બાવીસ કોસ સાથે ફરે એવું દંષ્ટાંત આપી મહારાજે વાત કરી છે. તે ફૂવો મહા મોટો છે. મહારાજે તે બ્રાહ્મણને કહેલું કે આ ફૂવો ખાલી હોય અને તેમાં સરસવના દાણા ભર્યા હોય એટલા જીવોના અમારે ઉદ્ધાર કરવો છે. તે બ્રાહ્મણને એ વાતમાં સંશય થયો. એને લીધે તે કષ્ટ પામતો હતો. ગોપાળાનંદ સ્વામીએ તેનો દોષ ટાળી નાખી સુખી કર્યો.

(૯) અલૈયા ખાચર - ભગવાનના પરમ ભક્ત. ડભાણના યજ્ઞમાં મહારાજ માટે જે સારામાં સારો પોશાક આવેલો તે મહારાજે અલૈયા ખાચરને પહેરાવ્યો અને કહ્યું કે ‘સાથે મંડળ લઈને અમારા તરફથી લોકોને સત્સંગ કરાવવા જાઓ.’ થોડા વખત પછી એમ બન્યું કે તેમને દેહાભિમાન આવવાથી મુક્તાનંદ સ્વામીનો પણ અવગુણ આવ્યો અને તેમને મુક્તાનંદને બદલે બંધનાનંદ કહેવા લાગ્યા. અંત વખતે તેમને બહુ દુઃખ પડ્યું ત્યારે મહારાજને સંભાર્યા. મહારાજ તો દયાળુ એટલે તરત દર્શન દીધાં - અલૈયા ખાચર રોઈ પડ્યા અને કરેલા અપરાધો માટે ક્ષમા યાચી.

(૧૦) રામાનંદ સ્વામીના વખતમાં હરબાઈ અને વાલબાઈ હતા. રામાનંદ સ્વામી ધામમાં ગયા

પછી મહારાજ પાસે આવ્યા. જોડે શિષ્ય અને શિષ્યાઓ લાવેલાં. મહારાજે બહુ શિખામણ આપી કે તમારે ધર્મમર્યાદામાં રહી વર્તવું. પરંતુ તેમને બ્રહ્મજ્ઞાનનું બહુ અભિમાન. એટલે કહે કે અમે તો રામાનંદના ગુરુ આત્માનંદના વખતનાં છીએ. અમારે સ્ત્રીપુરુષનો કોઈ ભેદ નથી. મહારાજે છેવટે તેમને વિમુખ કરી મૂક્યા. (જુએ હરિલીલામૃત ક. ૫ વિ. ૧૨)

(૧૧) સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને પણ એક વખત વિમુખ કરી કાઢી મૂકેલા પણ તેમને તો પાકો સત્સંગ એટલે તે તો મહારાજથી અળગાં ગયા જ નહિ. છેટે રહીને ભજન કરતા હતા તેવું જ કર્યું. છેવટે તેમને લક્ષ્મીવાડીએ રાખ્યા. ત્યાં તેમણે સારાં શાક-ભાજી તૈયાર કર્યાં. સારાં રીંગણા થયાં ત્યારે મહારાજને સંદેશો કહેવડાવવા પોતાના સંકલ્પને મૂર્તિમાન મોકલ્યો. સંકલ્પના સ્વરૂપને જોઈને સભામાંથી બાઈયો ઊઠી જતી હતી. તેમને મહારાજે કહ્યું કે તમે ગભરાશો નહિ. એ પુરુષ નથી. એ તો સ્વરૂપાનંદ સ્વામીનો મૂર્તિમાન સંકલ્પ છે. આવો એ સ્વામીને મહારાજનો કોર હતો પરંતુ તે પણ એક વખત લેવાઈ ગયા હતા.

આ ઉપરાંત બીજાં કેટલાંક દંષ્ટાંતો આપ્યાં અને કહ્યું કે જ્યાં સુધી સ્વભાવ રહે ત્યાં સુધી તેને તેના હિત માટે જેટલું કહે તેટલું બધુંય અવળું જણાય. અને કહેનારનો દોષ લે. આ સત્સંગમાં ટકવું હોય તેને તો ગુણગ્રાહક થવું. અને મોટા પુરુષ જે કહેતા હશે તે મારા જીવનું રૂડું થાય તેવું જ કહેતા હશે એમ નિઃશંક રીતે માનવું પણ જ્યાં સુધી સ્વભાવ રહેશે ત્યાં સુધી તો ભગવાનમાં પણ દોષ દેખાશે. મહારાજે કહ્યું કે મુક્તાનંદ સ્વામી જેવા મોટા હોય તેનું પણ ડોકું ઉડાવી દેવા તૈયાર થાય. (લો. ૧૭) કહેવત છે ને કે “પ્રાણ અને પ્રકૃતિ જોડે જાય” - ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે કે :

સદ્વશં ચેષ્ટતે સ્વસ્થાઃ પ્રકૃતેર્જાનવાનપિ ।

પ્રકૃતિં યાન્તિ ભૂતાનિ નિગૃહઃ કિં કરિષ્યતિ ।

(ગીતા અ. ૩, શ્લો. ૩૩)

પ્રકૃતિ ટાળવા માટે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કાંઈ ઉપાયો બતાવ્યો નથી. એ તો કહે છે કે જ્ઞાની પણ પ્રકૃતિ પ્રમાણે કામ કરે છે. પરંતુ, શ્રીજી મહારાજે ગ.મ.૩૭ સ્વાભાવિક પ્રકૃતિ ટાળવાનો ઉપાય કૃપા કરીને બતાવ્યો છે કે, એ સ્વભાવ મુકાવ્યા સારુ જે સત્પુરુષ ઉપદેશ કરતા હોય, તેના વચનને વિશે એતિશે વિશ્વાસ હોય અને ઉપદેશના કરનારાની ઉપર સાંભળનારાને અતિશે પ્રીતિ હોય અને ઉપદેશનો કરનારો હોય તે ગમે તેટલાં જીખવીને કઠણ વચન કહે તો પણ તેને હિતકારી માનતો જાય, તો સ્વાભાવિક જે પ્રકૃતિ છે, તોપણ નાશ પામી જાય, પણ તે વિના બીજો કોઈ ઉપાય નથી. માટે જે કોઈ સાચો થઈને મન અર્પણ કરે તેની પ્રકૃતિ તોડાવાય. નહિ તો જે કહીએ તે અવળું લાગે અને વધારામાં અવગુણ આવે.

સ્વભાવ-પ્રકૃતિ-થી દેહાભિમાન વધે છે. એના પરિણામે અંતરમાં કામ-ક્રોધાદિક અંતઃશત્રુએ જેમ મહાસાગરમાં મોટા મોટા મગરમચ્છો હોય અને માણસને ગળી જાય તેમ મનુષ્યને પાયમાલ કરી મૂકે છે. માટે જેને સત્સંગનું સુખ જોઈતું હોય અને ભગવાનને પામવા હોય તેને સ્વભાવ ટાળે જ છૂટકો. સ્વભાવ રહેશે ત્યાં સુધીમાં કિયે વખતે અધોગતિ થશે તે કહી શકાય નહિ. કારણ કે આપણા સ્વભાવને અનુકૂળ સામો વર્તે ત્યાં સુધી તો ઠીક, પણ જ્યાં સ્વભાવથી વિરુદ્ધ વર્તન થયું કે જેમાં પોતાનું કલ્યાણ માન્યું છે તે સત્સંગ અને સમાગમને છોડતાં પણ વાર લાગે નહિ. ગઢડા અંત્ય ૩૩માં લખ્યું છે કે સ્ત્રી-ધન-દેહાભિમાન અને સ્વભાવ - એમાં જેને કાયમ હોય એની ભક્તિમાં જરૂર વિઘ્ન આવે. ગુણગ્રાહક થવાય તો જ સત્સંગમાં આગળ વધાય. આજ્ઞા પાળે તે ત્યાગી અને આજ્ઞા લોપી મન કહે તેમ વર્તે તે રાગી.

“.... શ્રીજીનો સમાશ્રય એ જ સર્વ સુખનું કારણ છે, તે જ સર્વ કલેશનું વિમોચન કરનાર છે અને દિવ્ય શાંતિ આપનાર છે. તે સમાશ્રય ત્યારે જ દઢ થયો કહેવાય કે શ્રીજી આપણને સ્વાભાવિકપણે સાંભરે. દેહ-ગેહનું સ્મરણ-ચિંતન કરવામાં મનને ખેંચવું પડતું નથી, એટલું જ નહિ, પરંતુ દેહ-ગેહ કરતાં પણ વિશેષ સાહજિકતાથી શ્રીજીમાં વૃત્તિ રહે.

ધંધો શ્રીજીનો છે. દેહ-ગેહ-દ્રવ્ય-સંબંધી સર્વે શ્રીજીના છે અને તે તમામનું રક્ષણ-પોષણ અને પ્રવૃત્તિ ને પ્રગતિ કરવા સારું શ્રીજીએ આપણને ટ્રસ્ટીની સ્થિતિમાં મૂકેલા છે એવી દઢ માન્યતા સાથે તે તે સંબંધી ક્રિયા કરવાની રાખીશું ત્યારે ઉપાધિ જણાશે નહિ એમ લાગે છે. ....”

-અમૃતવર્ષા

પરમાત્માનો વિશ્વાસ- આશ્રય-નિષ્ઠા-નિશ્ચયની દઢતા કરવા વિષે

- ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા

નોંધ : આ લેખ ‘અમૃતવર્ષા-૨’ પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવ્યો છે.

શ્રી હરિજી

નડીઆદ,

તા. ૨૦-૦૨-૩૨

પરમા પ્રિય ભાઈશ્રી :- (જ્ઞાત અજ્ઞાત સર્વે)

શ્રીહરિએ ઘણાં ઘણાં વ્યાખ્યાનો આપ્યાં છે. ઠેકાણે ઠેકાણે ઉપદેશ અને પરચા આપ્યા છે. ટુંક સમયમાં અભૂતપૂર્વ પલટો કરી જીવના આત્યંતિક કલ્યાણ (કારીયાણી-જમું)નો સરલ અને અચૂક અને ટુંકો ઘંટાપંથ તૈયાર કરી લૌકિકમાં અલૌકિકપણું દાખવ્યું છે ઇત્યાદિ સર્વે વાતો, આપણે સત્સંગમાં આપણો જન્મ થયો ત્યારથી સાંભળીએ છીએ અને વાંચીએ છીએ. છતાં, પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ જ છે કે પરાશંતિ - જે ગીતાના છેલ્લા અધ્યાયની સમાપ્તિમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને અર્જુનની સાથે કરેલા તહનામામાં જણાવી છે અને શિક્ષાપત્રીના અંતભાગમાં શ્રીજીએ પોતાના આશ્રિતો સાથે કરેલા કરારમાં જણાવી છે તે પરાશંતિના આપણે કેમ અધિકારી થયા નથી? એ પ્રશ્ને અનંતકાળથી ઘણાને મુંઝવ્યા છે અને વર્તમાનકાળે પણ ઘણાને મુંઝવે છે. એ મુંઝાતા પુરુષોમાં આપણો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. અર્ધદગ્ધ લાકડું, ન ટાઢ ટાળે, ન શાંતિ આપે, ન રસોઈ પકાવે - કિંતુ ત્રાસ આપે અને રોગ ઉત્પન્ન કરે. વ્યંઢળ ન પુરુષ કહેવાય - ન સ્ત્રી કહેવાય-કિંતુ સમાજમાં અનાદરને પામે તેમ સચ્છાત્રનું નિત્ય પઠન પાઠન કરે-સત્પુરુષો વાર્તાઓનું નિત્ય શ્રવણ કરે પરંતુ, જે રીતે એ પઠન-પાઠન અને શ્રવણ રોગરગમાં પ્રવર્તી જાય અને જેમ રોગ હરવા સાડ દવા લેવાથી તે દવાના પ્રભાવે કરીને રોગ દૂર થાય છે તેમ પઠન-

પાઠન અને શ્રવણ પોતાના ગુણ આપણામાં પ્રસારે અને શક્તિ આપણને આપે તે રીતે આપણે સચ્છાત્ર અને સત્પુરુષનો પ્રસંગ કરવામાં આપણે પછાત છીએ એમ મને લાગે છે.

શ્રીહરિએ શિક્ષાપત્રીમાં દરેક જીવના શ્રેયને અર્થે શું જણવું-તે આપણને “જ્ઞાન” શબ્દની વ્યાખ્યામાં જણાવી દીધું છે.

જીવ-માયા અને ઈશ્વરના સ્વરૂપને રૂડી રીતે જણવું તેનું નામ જ્ઞાન.

જીવ-એટલે આપણે પોતે

માયા-એટલે આપણી પ્રાપ્તિમાં વિઘ્ન કરનાર ઈશ્વર-આપણે જેમને મેળવવાના છે તે

કોઈપણ વ્યક્તિ પોતે કોણ છે-પોતાને શું કરવાનું છે અને તે ક્રિયાઓ કરવામાં-તે વસ્તુ મેળવવામાં-પ્રતિકૂળતાઓ અને અનુકૂળતાઓ કઈ કઈ અને શી શી છે-એમ ત્રણ વસ્તુ જાણીને પછી ક્રિયા કરવા માંડે તો સાધ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાનો નિરાશ ન થવું પડે.

આપણે પ્રથમ આપણે કોણ છીએ અને આપણને વિઘ્ન કરનાર કોણ છે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. આપણે કોણ છીએ તે તો આપણે સત્સંગમાં જન્મ લીધો ત્યારથી સાંભળીએ છીએ-વાંચીએ છીએ છતાં પણ આપણે નિત્ય પ્રત્યે તે તરફ લક્ષ રાખતા હોઈએ એમ જણાતું નથી. મનુષ્યનો સંબંધી મનુષ્ય હોય-પશુનો પશુ હોય-જળચરનો જળચર હોય તેમ ભગવાનનો જે સંબંધ ધરાવતો હોય-ભગવાનનો જે આશ્રિત કહેવાતો હોય-ભગવાનનો જે ભક્ત કહેવાતો હોય-ભગવાનનો જે સેવક કહેવાતો હોય-તેની અંદર-ભગવાનને દૂર કરે-ભગવાન પાસે ન રહે-ભગવાન

સંબંધ ન રાખે-ભગવાન વિષે સ્નેહ ઓછો થઈ જાય-ભગવાન અપ્રસન્ન થઈ જાય-એવા સ્વભાવ કોઈપણ દિવસ રહી શકે નહિ-તે રાખી શકે નહિ-છૂપાવી શકે નહિ.

ભગવાનનો આશ્રિત દેહનો આશ્રિત ન હોય-દેહનો ભક્ત ન હોય. ભગવાનનો સેવક દેહની સુશ્રુષામાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરનારો ન હોય-તેમાં જ પોતાના જીવનની સાર્થકતા માનનારો ન હોય. પરંતુ, ભગવાનની પ્રસન્નતા કેમ મળે, ભગવાનનો સંબંધ નજીક ને નજીક અને દઢ કેમ થતો જાય-ભગવાનનું સ્વરૂપ કેમ વધુ ને વધુ સમજાતું જાય અને તે સારું શું કરવું જોઈએ-તે બાબતનો આલોચ અને કર્મયોગ કરનારો એ જન હોય. ભગવાનના ભક્તને દેહાભિમાન એ મોટામાં મોટું વિઘ્ન છે. દેહનું અભિમાન રહે-દૈહિક બાબતો એટલે જગતની બાબતો મન રચ્યું-પચ્યું રહે અને એ વિષ્ટા અને ઐશ્વર્ય ભગવાનની ભક્તિમાં અને ભગવાનના ભક્તના પ્રસંગમાં પ્રધાનપણું ભોગવે-એવા સ્વભાવવાળા પુરુષને સારું ભગવાન નથી.

જે વસ્તુઓના પ્રસંગથી જ-શ્રીજી કહે છે તેમ સમુદ્રમાં જેટલું જળ છે તેટલું આ જીવ માતાનું દૂધ ધાવ્યું છે છતાં પણ એ વસ્તુઓને વિષે દોષ દષ્ટિ ન થાય - એ વસ્તુઓને વિષે સ્નેહ રહે અને એ વસ્તુઓને લીધે-ભગવાન અને ભગવદ્ ભજન પ્રતિ વિખવાદ થાય એ આપણું અજ્ઞાન સિવાય બીજું શું હોઈ શકે ?

ઘણો જ સમય કથાવાર્તા સાંભળીએ, મંદીરના પથરા દંડવત્ કરી અને પ્રદક્ષિણાઓ કરીને ઘસી નાખીએ છતાં પણ મનના દુષ્ટ સ્વભાવે રહેજ પણ આપણે ઘસાવા ન દઈએ અને તે સ્વભાવો “આપણા” અલૌકિક સંબંધમાં વિક્ષેપ અને ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરી આપણને દુઃખી કરી નાખે-છતાં પણ તે પ્રતિ આપણને કિંચિત્ પણ વૈમનસ્ય ન થાય એ જ આપણી ધોર અજ્ઞાનતા-એ જ આપણું ધોર મૂર્ખપણું-એ જ આપણું વિષમ વર્તન છે. કાંટાળી બોરડી સત્પુરુષના પ્રસંગથી-અરે ! વચનથી જ પોતાના કાંટાઓનો સર્વથા અને સર્વદા ત્યાગ કરે. પરંતુ, આપણે તો એ જડવસ્તુ-જડપણાને જ પામી ગયેલા જીવ-કરતાં વિશેષ ઉતરતા કહેવાઈએ. છતાં પણ તેનાથી શ્રેષ્ઠ અને તેના નિયામક અને ભોક્તા હોવાનો દાવો કરીએ. આ તો જાતે વાંદરો, વળી દારૂ પીધો અને વિશેષમાં વીંછી કરડ્યો-તેના જેવી આપણી સ્થિતિ. પછી સુખ શોધે તે ક્યાંથી મળે ? માટે, આપણ સહુએ વિચાર કરવો કે શું કરીએ છીએ અને ક્યાં ઘસડાઈએ છીએ અને વિચાર કરી-વિવેક રાખતા શીખીશું તો આપણ સર્વેનો પરસ્પર સંબંધ જળવાઈ રહેશે અને શ્રીજી આપણી ભેળા રહેશે અને મોજ આપશે.

વિ. સર્વે ભાઈએ!ને સપ્રેમ જયશ્રી સ્વામિનારાયણ કહેશો.

લી. ભવદીય

ઈશ્વરલાલના સપ્રેમ જયશ્રી સ્વામિનારાયણ

નોંધ : આ લેખ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ વર્ષ : ૨૪ અંક : ૨ માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

ભારતીય સત્શાસ્ત્રોમાં અસંદિગ્ધ શબ્દોમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે કે સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિનાં આદ્ય પ્રાયોજક પ્રેરક પોષક અને રક્ષક એક માત્ર પરબ્રહ્મ પરમાત્મા જ છે. જગતના કર્તા અને કારણ તરીકે શાસ્ત્રોમાં પુરુષ, માયા, પ્રકૃતિ, કાળ વગેરે નામો પણ ગણાવેલાં છે. પણ એ બધાં સ્વશક્તિના જોરે એ પ્રવૃત્તિ કરે છે-એવું કોઈ સ્થળે કહેલું નથી. એ બધા જે શક્તિના કારણે એ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે શક્તિનો મહાસ્ત્રોત એક માત્ર પરબ્રહ્મ પરમાત્મા જ છે. ભારતીય સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષોએ, તેથી, આસ્તિકનાં જે લક્ષણો ગણાવ્યાં છે તેમાં પહેલું લક્ષણ ઇશ્વર છે અને છે એવી સુદઢ માન્યતા અને બીજું લક્ષણ, ઇશ્વર જ જગતના એકમાત્ર કર્તા છે-એવો અચળ નિશ્ચય, એ બે લક્ષણો ખાસ ગણાવેલા છે. સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષો ભારપૂર્વક કહે છે કે પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપના અનન્ય આશ્રય અને એકાંતિક ભક્તિ ઉપાસનાના પરિણામે, જીવાત્મા મુક્ત બની શકે છે અને પરમાત્માનું સાધર્મ્ય પામે છે એટલે કે પરમાત્માના જેવું સ્વરૂપ, ગુણ, શક્તિ અને ઐશ્વર્ય પરમાત્માની કૃપાથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે પણ બ્રહ્મસૂત્રકાર બ્રહ્મર્ષિ વ્યાસનારાયણે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે એ સાધર્મ્યમાં જગતવ્યાપારની પ્રવૃત્તિ કરવાની શક્તિનો સમાવેશ થતો નથી.

આ સિદ્ધાંત વાત એમણે “જગત વ્યાપાર બર્જ્યમ્” એ બ્રહ્મસૂત્ર દ્વારા સ્પષ્ટ કરેલી છે. જ્ઞાન, યોગ અને ભક્તિ રૂપી સાધનાનો પરિણામે જીવાત્મા મુક્ત બને છે તો પણ તેને જગતનો વ્યાપાર કરવાની એટલે કે સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ કરવાની શક્તિ સ્વમેવ પ્રાપ્ત થતી નથી. બ્રહ્મસૂત્રનો આ સિદ્ધાંત, ઉપનિષદો અને

ગીતામાં સ્પષ્ટ સ્વીકારવામાં આવેલો છે. આ સૂત્રના, આ શબ્દાર્થ અને સંકેતાર્થનો ભારતના પાંચ-કેવળાદ્વૈત (શંકરાચાર્ય), વિશિષ્ટાદ્વૈત (રામાનુજાચાર્ય), શુદ્ધાદ્વૈત (વલ્લભાચાર્ય), દ્વૈતાદ્વૈત (નિંબાર્કાચાર્ય) અને દ્વૈત (માધવાચાર્ય) મુખ્ય જ્ઞાનમતોના ધર્મચાર્યો પણ અસંદિગ્ધ શબ્દોમાં સ્વીકાર કરે છે.

“**બ્રહ્મ સત્યં જગત મિથ્યા જીવો બ્રહ્મૈવના પરઃ ।**” એ પ્રકારના કેવળાદ્વૈતવાદી જ્ઞાનમત પ્રવર્તાવનાર આદિ શંકરાચાર્ય પણ એ અર્થ સ્પષ્ટ રીતે સ્વીકારેલો છે. વચનામૃતમાં તો, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, એકથી અનેક વખત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહેલું છે કે સૃષ્ટિનું સર્જન એકમાત્ર પરબ્રહ્મ પરમાત્માજ કરે છે. એમાં એમનો પોતાનો કોઈ સ્વાર્થ હોતો નથી પણ સર્વજીવોનું આત્યંતિક હિત થાય એજ એક હેતુ રહેલો છે. સૃષ્ટિનો સંહાર-વિર્જનની ક્રિયામાં પણ એજ હેતુ રહેલો છે.

વેદો-ઉપનિષદોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે **एकोडहं बहुस्यां प्रजायय ।** -હું એટલે પરમાત્મા એક છું; સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ અર્થે બહુ રૂપે થાઉં. ઉપનિષદોના આ પ્રકારના વચનોનો અર્થ કરીને કહેવામાં આવે છે કે એક અને અદ્વિતીય એવા પરમાત્માજ સૃષ્ટિમાં અનેક રૂપે થાય છે. કેટલાક કહે છે કે સૃષ્ટિ, પરમાત્માની લીલા છે; કેટલાક કહે છે કે પરમાત્માજ સૃષ્ટિ રૂપે પરિણમે છે; કેટલાક કહે છે કે સૃષ્ટિ એ મોટો ભ્રમ છે-વિવર્ત છે; કેટલાક કહે છે કે અક્ષર યા બ્રહ્મ યા પુરુષ સૃષ્ટિ ! સર્જન અને કર્તાહર્તા છે; કેટલાક માયાને એ પદે બેસાડે છે. તો કેટલાક કાળને એ માટે કારણ ગણાવે છે. ચક્રવર્તી સમ્રાટ પોતાની રાજધાનીમાં પોતાના રાજમહેલમાં રહેલો હોવો છતાં, પોતાની શાશક શક્તિ-સત્તા દ્વારા રાજના દૂર દૂરના

ગામડાના અધિકારીમાં બિરાજી રહેલો છે, સમ્રાટની એ શક્તિના અસ્તિત્વના કારણે જ લોકો અધિકારીને સમ્રાટ જેમ આદરમાન આપે છે, પણ સૌ કોઈ મનોમન જાણે સમજે છે કે એ આદરભાવ, અધિકારી વ્યક્તિ માટે હોતું નથી પણ એનામાં વ્યાપીને રહેલી શાશન કરતી સમ્રાટની શક્તિ માટે જ દાખવાય છે. તેમ જ્ઞાની મહાત્માઓ, અંતર્બાહ્ય સર્વ દષ્ટિએ જાણે સમજે છે કે સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ પાછળ શક્તિપ્રદાતા પ્રેરક, પોષક અને સંચાલક બળ એકમાત્ર પરબ્રહ્મ પરમાત્મા જ છે.

જગતમાં તેથી જ ઇચ્છા શક્તિ, જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ પ્રવર્તે છે. તે, પરમાત્માએ પ્રેરેલી-અપ્રેલી ઇચ્છાશક્તિ; જ્ઞાનશક્તિ; અને ક્રિયાશક્તિના કારણે જ પ્રવર્તે છે. પણ આ ઉપરથી જો કોઈ એમ માનેમનાવે કે માણસની સર્વ ઇચ્છા, જ્ઞાન અને ક્રિયા માટે પરમાત્માજ જવાબદાર છે તો, એ માન્યતા પ્રથમ દર્શનીયજ અઘટિત અને હાસ્યારુપદ કહેવાય. વચનામૃતમાં તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે “જગતના કારણ એવા જે પુરુષ, પ્રકૃતિ, કાળ, મહત્વાદિક ચોવીસ તત્ત્વો-એમના સ્વરૂપને જ્યારે એ જીવ જાણે છે ત્યારે પોતાના વિષે રહી જે અવિદ્યા અને તેના કાર્ય એવા જે ચોવીસ તત્ત્વ તેના બંધન થકી મૂકાય છે. (ગ.પ્ર.પ્ર. ૧૨)”

સૃષ્ટિની સર્જન વિસર્જન પ્રવૃત્તિની રસપ્રદ કથા સમજાવતાં વચનામૃતમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ સર્વજીવ પ્રાણી માત્રના હિત માટે કરવાની ઇચ્છાથી ભગવાને અક્ષર યાને પુરુષ સામું જોયું અને એમનામાં પોતાની ખાસ શક્તિનું પ્રદાન કર્યું. પરબ્રહ્મ પરમાત્માની ઇચ્છા અને આજ્ઞા સમજીને, એમની પ્રસન્નતાર્થે અક્ષર યાને બ્રહ્મ યાને પુરુષે માયા સામું જોયું અને એનામાં શક્તિનું પ્રદાન કર્યું. માયાએ પ્રકૃતિ પુરુષમાં, પ્રકૃતિ પુરુષે પ્રધાન પુરુષમાં; પ્રધાન-પુરુષે મહત્ત્વમાં, મહત્ત્વે વિરાટમાં અને

વિરાટે બ્રહ્માદિક ત્રિમૂર્તિમાં; બ્રહ્માદિક ત્રિમૂર્તિએ પ્રજાપતિમાં, પ્રજાપતિએ જીવાત્માઓમાં એમ પરંપરા પ્રાપ્ત પરમાત્માની શક્તિના સહારે સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ આદિકાળથી શરૂ થઈ છે અને આજે ચાલે છે. વચનામૃતમાં વળી કહેવામાં આવ્યું છે કે “પ્રધાન પુરુષ પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી શક્તિનું મહત્ત્વમાં પ્રદાન કરે છે તે મહત્ત્વમાંથી ત્રણ પ્રકારનો અહંકાર-સાત્વિક, રાજસ અને તામસ અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે; એ પૈકી સાત્વિક અહંકારમાંથી મન અને ઇન્દ્રિયોનો દેવતા રાજસ અહંકારમાંથી દશ ઇન્દ્રિયો, બુદ્ધિ અને પ્રાણ અને તામસ અહંકારમાંથી પૃથ્વી આદિક પંચભૂત અને શબ્દાદિક પંચવિષયો-પંચતન્માત્રાએ ઉત્પન્ન થાય છે. આ બધાં પરમેશ્વરની ઇચ્છા અને પ્રેરણાથી પોતપોતાના અંશોમાંથી ઇશ્વરો જીવોના દેહોનું સર્જન કરે છે. ભાગવતમાં પણ કહ્યું છે કે પરમાત્માએ જીવોને મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ અને ઇન્દ્રિયો યુક્ત દેહ આપ્યો છે તે કેવળ સ્વેચ્છા પ્રમાણે વિષયોપભોગનું કર્મ કરવા માટે નથી આપ્યો; પણ એ આત્મશ્રેય સાધી શકે એ માટે જ આપેલો છે. (ભાગ. ૧૦-૮૭-૨) સર્ગ અને વિસર્ગની, ઉત્પત્તિ અને લયની અને સર્જન અને વિસર્જનની આ ક્રિયા, આદિકાળથી અવિરતપણે ચાલતી આવી છે-ચાલે છે.

સૃષ્ટિના સર્જન અને વિસર્જનની પ્રવૃત્તિની વાત આવે એટલે એની આયુષ્ય મર્યાદાની વાત પણ આનુષંગિક રૂપે આવે જ. એ સમજાવવા માટે યુગપરિણામ યાને કાળની ગણાના, તથા પ્રલય ચક્રની ગતિની વિગતો શાસ્ત્રોમાં કહેલી હોય છે. અનુભવી શાણા સજ્જનોએ યુગ પરિણામ યાને કાળની ગણના, ચાર યુગો-સત્ યુગ, ત્રેતાયુગ, દ્વાપરયુગ અને કળિયુગ દ્વારા સમજાવેલી છે, એ દરેક યુગની આયુષ્ય મર્યાદા નીચે પ્રમાણે ગણાવેલી છે :

(૧) સતયુગ ૧૭,૨૮,૦૦૦

સત્તર લાખ અઠાવીસ હજાર વર્ષ

(૨) ત્રેતાયુગ ૧૨,૯૬,૦૦૦

બાર લાખ છન્નુ હજાર વર્ષ

(૩) દ્વાપર યુગ ૮,૬૪,૦૦૦

આઠ લાખ ચોસઠ હજાર વર્ષ

(૪) કળિયુગ ૪,૩૨,૦૦૦

ચાર લાખ બત્રીસ હજાર વર્ષ

યુગ પરિમાણની આ ગણનામાં બે બાબતો ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. પહેલી એકે, પહેલા યુગ કરતાં બીજા યુગનું આયુષ્ય પ્રમાણ ૪,૩૨,૦૦૦ ચાર લાખ બત્રીસ હજાર વર્ષ ઓછું છે. બીજી એ કે પહેલો સતયુગ ક્યારે શરૂ થયો તેનો ચોક્કસ સમય કહેવામાં આવેલો નથી. પણ એની કંઈ કલ્પના કરી શકાય એવી વિગતો વચનામૃતમાં જણાવેલી છે. એમાં કહ્યું છે કે “પહેલાં સતયુગમાં માણસમાં દસ હજાર હાથી જેટલું બળ હતું; એની આવરદા દસ હજાર વર્ષ કરતાં પણ વધારે હતી; ત્યારે સંકલ્પથી પણ સંતતિ થતી હતી” ચાર યુગ એટલે ૪૩,૨૦,૦૦૦ તૈતાલીશ લાખ વીસ હજાર વર્ષોની એક ચોક્કડી ગણાય છે, એવાં એક હજાર ચોક્કડી વર્ષો એટલે બ્રહ્માનો એક દિવસ ગણાય છે. એવા ત્રીશ અહોરાત્રિનો એક મહિનો, એવા બાર મહિનાનું એક વર્ષ અને એવા સો વર્ષ જેટલું બ્રહ્માજીનું આયુષ્ય હોય છે. સૃષ્ટિમાં આવાં બ્રહ્માંડો અનેક હોય છે. અત્રે નમૂના રૂપે સમજવા માટે એક બ્રહ્માંડની આયુષ્ય મર્યાદાની વાત કહેલી છે.

બ્રહ્માંડમાં જેને પૃથ્વી લોક યાને મૃત્યુલોક કહેવામાં આવે છે તેથી ઉપર છ લોક આવેલા છે. (૧) ભુવલોક, (૨) સ્વર્ગલોક, (૩) મહર્લોક, (૪) તપલોક, (૫) જનલોક અને (૬) સત્યલોક. સત્યલોક એ બ્રહ્માંડનું નિવાસ સ્થાન કહેવાય છે. મૃત્યુલોકથી નીચે સાત લોક છે : (૧) અતલ, (૨) વિતલ, (૩) સુતલ, (૪) તલાતળ, (૫) મહાતળ, (૬) રસાતળ અને (૭) પાતાળ-એ પ્રમાણે ચૌદ લોકની

ગણના થાય છે. બ્રહ્માથી પર વિરાટ નારાયણ બિરાજે છે. એમની આયુષ્ય મર્યાદા દ્વિપરાર્ધ કાળ જેટલી ગણાય છે. એમનો એક દિવસ થાય તેમાં બ્રહ્માડની સ્થિતિ પ્રવર્તે છે. એમની રાત હોય છે ત્યારે સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ-ત્રિલોકનો પ્રલય છે. એને શાસ્ત્રોમાં નિમિત્ત યાને નૈમિત્તિક યાને દૈનંદિન પ્રલય કહેવામાં આવે છે. દેવ, દાનવ, માનવ, પશુપક્ષી, જંતુ વગેરેના દેહોનો ક્ષણે ક્ષણે જે નાશ થાય છે. તેને નિત્ય પ્રલય કહેવામાં આવે છે. વિરાટ નારાયણની દ્વિપરાર્ધ કાળની આયુષ્ય મર્યાદા પૂરી થાય છે ત્યારે સત્યાદિ લોક સહ વિરાટ નારાયણ લોકોનો નાશ થાય છે. જ્યારે મહત્ત્વ, પ્રધાન પુરુષ: પ્રકૃતિ પુરુષ માયામાં લીન થાય છે. ત્યારે એને પ્રાકૃત પ્રલય કહેવામાં આવે છે. આત્યંતિક પ્રલય પ્રસંગે બદ્ધ જીવો, પોતાપોતાના કર્મો પ્રમાણે અને વાસના યુક્ત માયાના ઉદરમાં રહે છે અને ભગવાનના ભક્તો-મુક્તો, ભગવાનના ધામમાં રહે છે. (વચનામૃત ગ.પ્ર.પ્ર. ૧૨)

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ અને લયની જે વિગતો ઉપર જણાવી છે તે વચનામૃત ઉપરાંત, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે વિ. સં. ૧૮૬૩ના કાર્તિક સુદ ૧ ના રોજ લખેલો એક વિસ્તૃત પત્ર જે ભૂગોળ ખગોળના વચનામૃતની છેવટે પ્રસિદ્ધ થયેલો છે-તેમાં આપેલી છે. સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ અને લયની વિગતો બરાબર જાણવા સમજવાથી શું ફળ મળે છે તે અંગે વચનામૃતમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે “સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયની કથા-તેને જો જાણે તો જીવને સંસારને વિષે વૈરાગ્ય થાય અને ભગવાનને વિષે ભક્તિ થાય (ગ.પ્ર.પ્ર. ૧૨); અર્થાત્ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વગેરેની કથા જાણનાર સમજનારને, પરમાત્માના સ્વરૂપના મહિમાનું જ્ઞાન થાય છે અને તેના પરિણામે જગતમાં પરમાત્મા સિવાય બીજા કોઈ કર્તા નથી એવો નિશ્ચય થાય છે; અને એવો નિશ્ચય થતાં પરમાત્મા સિવાય બીજા સર્વ પદાર્થ માટે એને વૈરાગ્ય થાય છે અને બીજી

કોઇ કામના રહેતી નથી.

સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિમાં જીવ જોડાયો તેથી એની આ દશા થઇ છે-એવું કથન અને માન્યતા બરાબર નથી. સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિમાં એકલા જીવો નહિ પણ અક્ષરબ્રહ્મપુરુષથી શરૂ કરી જીવ પ્રાણી માત્ર જોડાયેલા છે. એમાં સંસૃતિમાં જો કોઇ અથડાતો કૂટાતો અને રખડતો ફરતો હોય તો, તે એક માત્ર જીવ જ છે-એવું શાસ્ત્રો, પુરાણો અને ઇતિહાસ ઉપરથી જણાય છે. એ માટે જે કારણો પુરાણો અને ઇતિહાસમાં જણાવ્યાં છે તે ચોક્કાવનારાં છે. રાજા, શેઠ યા સ્વામીએ પ્રેરેલી-આપેલી શક્તિના જોરે, પ્રવૃત્તિ કર્મ કરનારો માણસ, જ્યારે રાજા શેઠ યા સ્વામીનો સંબંધ અને સહારો છોડી દે છે અને કર્તૃત્વનું મિથ્યાભિમાન ધરીને અહંતા, મમતા અને આસક્તિને વશ થઇને પોતાના જ કાંડાના બળ ઉપર પ્રવૃત્તિ કર્મ કરવાનું માનતો થાય છે અને શરૂ કરે છે ત્યારે એની જેવી દશા થાય છે તેવી દશા જીવોની થઇ છે.

પરમાત્માના સહારા સિવાય પોતે ધારે તેમ કરી શકે છે એવા કર્તૃત્વના મિથ્યાભિમાનના પરિણામે જીવોને ઘણું નુકશાન થયું છે-થાય છે ઘણું સહન કરવું પડ્યું છે-પડે છે. ભગવાન સાથેનો સંબંધ તૂટી જાય છે; ભગવાન નારાજ થાય છે; પોતાનું સાચું સ્વરૂપ ભૂલી જવાય છે અને દેહનું સ્વરૂપ જે પોતાનું નથી તેને પોતાનું સ્વરૂપ મનાય છે અને પરિણામે પોતે અવિનાશી અને અવિકારી હોવા છતાં પુનરપિ જન્મ પુનરપિ મરણ, પુનરપિ જનની જઠરે શયન, કરવું પડે છે. ઇન્દ્રિયો, મન વગેરે જે પોતાના સેવકો છે-તેમનાથી પોતાનું રક્ષણ થાય-એવા ઉપાયો અને એવી પ્રાર્થના કરવી પડે છે. ડબો, ભાગેલો, તૂટેલો હોય પણ જો એ એજીન સાથે જોડાયેલો રહે છે તો વિશ્રાંતિના સ્થળે સહી સલામત પહોંચે છે. એજીનથી છૂટા પડેલા ડબાની ભારે દુર્દશા થાય છે-બધી બાજુથી, અહીંથી ત્યાં અને ત્યાંથી અહીં, એને ધક્કા જ મારવામાં આવે છે. સૂર્યનો સંગ છોડીને અંધકારનો સંગ કરે, તેના જીવનમાં અંધકાર સિવાય બીજું કંઇજ હોતું નથી.

હાલના કોરોના વાઇરસના સંજોગોને કારણે આંતરાષ્ટ્રીય ડાક સેવા ઉપલબ્ધ ન હોઇ “સત્સંગ પ્રદિપ” માસિક પરદેશમાં, પહોંચાડી શકાય તેમ નથી. તેથી પરદેશમાં રહેતા સભ્યો તથા ગ્રાહકો ને આગળ જણાવેલ વેબસાઇટ પરથી “સત્સંગ પ્રદિપ” વાંચવા વિનંતી.

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ			
રૂા. રકમ	નામ	ગામ	પ્રસંગ
૨૬૦૦-૦૦	જયાબેન રજનીકાંત ઠક્કર	નાસીક	ચૈત્ર-૨૦૭૬ થી ફાગણ-૨૦૭૭ તથા અધિક માસ નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૫૦૦-૦૦	મુકેશભાઈ અરૂણકુમાર ભટ્ટ	વડોદરા	પિતાશ્રી અ. નિ. અરૂણકુમાર ત્રંચબકલાલ ભટ્ટના મોક્ષાર્થે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૧૦૦-૦૦	દિનેશભાઈ અંબાલાલ જોષી	વડોદરા	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

(અનુસંધાન પાન નંબર ૨૦નું ચાલુ)

અત્યાર સુધીનો ઇતિહાસ કહે છે કે, ભગવદાવતારોએ અને ભગવાનનું સાધર્મ્ય પામેલા સત્પુરુષોએ-સદ્ગુરુઓએ આશ્રિત ભક્તજનોનું દુઃખ અને પીડા દૂર કર્યા છે. પણ ભગવાન શ્રી સહજાનંદસ્વામીએ તો પોતાના આશ્રિત ભક્તજનોના સર્વ પ્રકારનાં દુઃખો-પ્રારબ્ધ દૂર કર્યા અને તે પોતાને શિરે લઈ લીધાં. એ મહાકાર્ય ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ એવું અભૂતપૂર્વ અદ્ભૂત છે.

પરમાત્માના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની ભક્તિ-ઉપાસના સાથે જીવનમાં તપ, ત્યાગ અને સેવાનું મહાવ્રત અખંડ ધારી રહેલા મુમુક્ષુઓ, શિષ્યો, ત્યાગીઓનું દર્શન અને યોગ જગતમાં જીવનમાં દુર્લભતમ ગણાય છે. એવા મુમુક્ષુ એવા શિષ્ય એવા ત્યાગી અને એવા ગુરુનો આદર્શ જગતનો નાથ જાતે આચરીને સહુ કોઈ સમજી શકે એવી રીતે દાખવે, એ તો કદી ન જોયો અને ન સાંભળ્યો હોય એવો અનુપમ અવસર કહેવાય. ભગવદાશ્રિતોને એવો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે, એનો પૂર્ણ લાભ એ લે અને સ્વ પર જીવનને ઘન્ય બનાવે, એજ અભ્યર્થના.

-ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડયા

આજીવન લવાજમ :
દેશમાં રૂ. ૨૫૦-૦૦
છૂટક નકલ રૂ. ૫-૦૦

Registered with Registrar of News Papers for India Under No. GujGuj/16039
Postal Regd. No. VDR (E)/355/2020-2022 Valid Upto 31-12-2022
Posted at RMS, Vadodara on 22nd of Every Month

સત્સંગ પ્રદીપ

“ધન્ય છે, ધન્ય છે: ગુરુ હો તો આવા જ હજો”

નોંધ : આ લેખ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ વર્ષ : ૨૪ અંક : ૨ માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

(જેતપુર મુકામે સ. ગુ. રામાનંદસ્વામીએ, ધર્મધુરા શ્રીસહજાનંદસ્વામીને અર્પી તે વેળાએ શ્રી સહજાનંદસ્વામીએ ગુરુકને ત્રણ વાર માગીને આશ્રિતમાત્રનાં પ્રારબ્ધ દુઃખ પોતાના શિરે માગી લીધું ત્યારે સભાજનોએ ભાવવિભોર બની મુક્તકંઠે ધન્ય હો ધન્ય હોનો જય જયકાર કર્યો હતો. વર્ષો પહેલાં પૂ. મોટાભાઈએ લખેલા લેખમાંથી આ પ્રસંગ આનંદે પ્રગટ કર્યો છે. -તંત્રી)

જગતના ધર્મોના ઇતિહાસમાં ઘણા ઘણા પુરુષોના ગુરુપદે-આચાર્યપદે અભિષેકો થયા છે, આજે થાય છે, પણ કોઈએ નીલકંઠવર્ણી-સહજાનંદ સ્વામીએ માગ્યો છે તેવો વર માગ્યો હોય એવું હજુ સુધી બન્યું નથી, અને નોંધાયું નથી. પ્રકૃતિ પુરુષના લોકથી માંડીને આ દૃશ્ય જગત સુધી એક ત્રિકાળાબાધિત સત્ય નિયમ આદિકાળથી ચાલ્યો આવ્યો છે કે, જ્ઞાની હોય યા અજ્ઞાની, ભક્ત હોય કે અભક્ત, યોગી હોય કે ભોગી, સૌ કોઈને પ્રારબ્ધકર્મનું ફળ ભોગવવું પડે છે, એટલુંજ નહિ પણ એ ફળ જાતે જ ભોગવવું પડે છે. એકના પ્રારબ્ધકર્મનું ફળ બીજો ભોગવે એવી અવેજી (PROXY) જીવપ્રાણીમાત્રના જીવનમાં કદી હોતી નથી. પણ સર્વકર્તાહર્તા અને સર્વકર્મફળપ્રદાતા સર્વ નિયામક ભગવાન શ્રી સહજાનંદસ્વામીએ વૈષ્ણવોના આશ્રિતોના ગુરુપદે બેસતાં જ આશ્રિતોના પ્રારબ્ધકર્મોનું ફળ ભોગવવાની મહાવિકટ, અતિ ગંભીર અને ભારે મોટી જવાબદારી પોતાને શિરે લઈ લીધી.

(અનુસંધાન પાન નંબર ૧૯ પર)

BOOK-POST

From :

Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Indukumar Laxmiprasad Pandya,
“Gurukrupa”,
Zaghadia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.ભ.શ્રી

Owner : Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal. Publisher : Indukumar Laxmiprasad Pandya.
Printer : Bipinbhai Ratilal Patel and Printed at : Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1
situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara.
Published from : “Gurukrupa”, Zaghadia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India).
Editor : Indukumar Laxmiprasad Pandya.

વર્ષ : ૫ : અંક : ૭

૨૨-૧૧-૨૦૨૦

20

નવેમ્બર-૨૦૨૦

સત્સંગ પ્રદીપ